

CZU: 343.988:343(478)(094.4)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7277563>**VICTIMA INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA art.259 DIN CODUL PENAL***Mihaela BOTNARENCO, Alexandru STRÎMBEANU**Universitatea de Stat din Moldova*

În acest studiu sunt stabilite caracteristicile pe care le posedă victima infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. Se argumentează că sintagma „subiectul pasiv al infracțiunii” nu este aplicabilă în raport cu această victimă. Se relevă de ce statul nu poate avea calitatea de victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. Se arată că victima în cauză este participantă la relațiile sociale apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM: 1) relațiile sociale cu privire la accesul autorizat sau permis la informația computerizată și/sau 2) relațiile sociale cu privire la integritatea, autenticitatea, disponibilitatea sau ireproductibilitatea informației computerizate ori funcționalitatea calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, apărute împotriva cauzării de: 1) daune în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1)); 2) daune în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit.h) alin.(2)).

Cuvinte-cheie: *victima infracțiunii, subiectul infracțiunii, accesul ilegal la informația computerizată, proprietar, posesor, deținător, utilizator.*

VICTIM OF THE OFFENSES PROVIDED IN art.259 OF THE CRIMINAL CODE

In this study, the characteristics of the victim of the offenses provided in art.259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova are established. It is argued that the syntagma “passive subject of the crime” is not applicable in relation to this victim. It is revealed why the state cannot have the quality of a victim of the offenses provided in art.259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. It is demonstrated that the victim in question is a participant in the social relations defended against the offenses provided in art.259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova: 1) social relations regarding the authorized or allowed access to computerized information and/or 2) social relations regarding the integrity, authenticity, availability or irreproducibility of computerized information or the functionality of computers, computer system or computer network, defended against causing: a) damage on a large scale (in the case of the offense provided for in para.(1)); b) damage on an especially large scale (in the case of the offense provided in let.h) para.(2)).

Keywords: *the victim of an offense, the subject of an offense, illegal access to computerized information, owner, possessor, holder, user.*

Introducere

În doctrina penală română sunt utilizate noțiunile „subiect activ al infracțiunii” și „subiect pasiv al infracțiunii”. O astfel de abordare are la bază următorul înțeles al noțiunii generice de subiect al infracțiunii: „persoană fizică sau juridică care a săvârșit sau a participat la săvârșirea infracțiunii, precum și persoana asupra căreia se răsfrânge urmarea infracțiunii” [1, p.381]. Fundamentul conceptual al unui astfel de înțeles îl constituie noțiunea „raport juridic penal” cu următoarea semnificație: „raport juridic de conflict (de contradicție) izvorât din săvârșirea unei infracțiuni. Părțile acestui raport sunt subiectul (sau subiecții) activ (persoana sau persoanele care au săvârșit infracțiunea în calitate de autori, instigatori sau complici, o infracțiune fapt consumat sau o tentativă), pe de o parte, și subiectul pasiv general al infracțiunii, care este statul ca reprezentant al societății” [2, p.337].

Fără a pune la îndoială temeinicia utilizării noțiunii „raport juridic penal”, atragem atenția asupra faptului că concepția dihotomică a subiectului infracțiunii nu este consacrată în legea penală autohtonă. Or, în art.21 CP RM prin „subiect al infracțiunii” se are în vedere doar persoana care săvârșește infracțiunea. Aceeași idee rezultă implicit din alin.(6) art.42 CP RM: „Participanții trebuie să întrunească semnele subiectului infracțiunii”. În aceste condiții, considerăm lipsită de suport normativ recurgerea, în procesul de analiză a infracțiunilor prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova, a noțiunilor „subiect activ al infracțiunii” și „subiect pasiv al infracțiunii”.¹ Până la o eventuală modificare/completare a Codului penal al Republicii Moldova, în dreptul

¹ A se vedea, de exemplu: JENUNCHI, E. *Răspunderea penală pentru constrângerea de a face declarații*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020, p.28, 59. 182 p.; STRATAN, A. Calitatea victimei în cadrul infracțiunilor prevăzute la art.238 CP RM. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*, 2020, nr.3, p.198-203. ISSN 1814-3199; DASCĂLU, B.D. Subiecții infracțiunii de violență în familie. În: *Legea și Viața*, 2017, nr.4, p.43-45. ISSN 2587-4373

penal al Republicii Moldova prin „subiect al infracțiunii” se are în vedere doar persoana care comite infracțiunea, nu și persoana asupra căreia se comite infracțiunea. A înfățișa lucrurile altfel înseamnă a prezenta aspectul „*de lege ferenda*” în calitate de aspect „*de lege lata*” și, în consecință, a genera erori care pot influența calitatea aplicării legii penale.

Conceptul de victimă a infracțiunii este folosit în mai multe norme din Codul penal al Republicii Moldova (de exemplu: la lit.g) alin.(1) art.76; lit.e) și h) alin.(1) art.77; lit.d, e) și n) alin.(2) art.145; art.146; art.148 etc.). În toate aceste cazuri, prin „victimă a infracțiunii” se are în vedere persoana fizică sau persoana juridică asupra căreia este săvârșită infracțiunea. Mergând de la general spre particular, nu avem niciun temei să nu utilizăm noțiunea „victimă infracțiunii” în raport cu persoana fizică sau cu persoana juridică asupra căreia este săvârșită una dintre infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM.

Rezultate și discuții

R.Berdilo susține: „Victima infracțiunii este unul dintre semnele constitutive ale infracțiunii. Mai precis: acest semn face parte din sistemul obiectului infracțiunii” [3]. I.Moscalciuc argumentează de ce victima infracțiunii face parte din sistemul obiectului infracțiunii: „Dauna cauzată victimei, ca subiect al relațiilor sociale apărute de legea penală, face parte din urmările prejudiciabile ale infracțiunii, dar nu în întregime. Se are în vedere numai componenta socială a daunei respective. Astfel, victimei poate să-i fie cauzată vătămarea integrității corporale sau a sănătății, să-i fie distruse sau deteriorate bunurile etc. În acest caz, componenta socială a daunei constă în crearea imposibilității pentru victimă de a-și îndeplini obligațiile de muncă, de a se bucura de posibilitatea de a participa activ la viața socială, ori în privarea acesteia de posibilitatea de a-și exercita deplin drepturile de proprietar sau posesor. Prin intermediul acestei componente sociale a daunei se stabilește legătura dintre victimă și obiectul juridic special al infracțiunii” [4]. Mai laconic, dar la fel de convingător este punctul de vedere al lui A.Păduraru: „Tocmai pentru că victima infracțiunii este unul dintre participanții la relația socială apărută de legea penală, reprezentând obiectul infracțiunii, am ales acest sistem de referință, și nu cel al subiectului infracțiunii” [5]. În fond, aceeași idee este promovată de către autorul român B.Giurcă: „Pentru a avea calitatea de subiect pasiv, trebuie îndeplinită condiția de ordin general ca persoana fizică sau juridică în cauză să fie titulara valorii sociale ocrotite de legea penală” [6].

Din analiza acestor opinii poate fi dedusă concluzia că victima infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM este persoana (fizică sau juridică) care participă la relațiile sociale ocrotite împotriva acestor infracțiuni. Suntem de acord cu Gh.Gladchi care afirmă: „Trăsăturile caracteristice personalității victimei cuprinse în componența infracțiunii prevăzute de legea penală sunt indisolubil legate de caracterul obiectului infracțiunii asupra căruia este îndreptată fapta socialmente periculoasă” [7]. Rezultă că trebuie să stabilim caracteristicile persoanei (fizice sau juridice) care participă la relațiile sociale apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

Ab initio, trebuie să precizăm că statul nu poate fi victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, în particular, și a infracțiunilor prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova, în general. I.Selevestru afirmă în mod întemeiat: „Doar în conjunctura dreptului penal internațional un stat poate evolua ca victimă a infracțiunii (de exemplu, ca victimă a agresiunii din partea unui alt stat). În contrast, în conjunctura dreptului penal național, în calitate de victimă poate apărea o persoană juridică care reprezintă statul, nu statul însuși. Statul este cel care apără ordinea de drept împotriva infracțiunilor. Această concluzie reiese din alin.(1) art.2 CP RM. Ar fi impropriu ca, din postura de victimă a infracțiunii, statul să-și exercite calitatea de apărător al ordinii de drept. Un stat, care evoluează în această postură, este un stat care se declară incapabil de a-și apăra cetățenii împotriva infracțiunilor. Este un stat ca și cum inexistent” [8].

În alin.4 art.2 din Carta ONU se menționează: „[...] toți membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale, de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite” [9]. În opinia lui A.-N. Popescu, un atac cibernetic (care poate presupune accesul ilegal la informația computerizată) poate exprima conținutul noțiunii de folosire a forței în sensul alin.4 art.2 din Carta ONU: „În ceea ce privește conformitatea cu dreptul internațional general și, în special, cu principiul interzicerii folosirii forței, [...] un atac cibernetic este, în principiu, o „folosire a forței” în sensul art.2(4) al Cartei ONU atunci când fie cauzează pagube materiale bunurilor, fie provoacă rănirea sau moartea persoanelor, fie are ca efect perturbarea gravă a funcționării unei infrastructuri critice naționale. De asemenea, nu se poate răspunde prin forță la un atac cibernetic ce se situează ca intensitate chiar între o „folosire a forței” și un „atac armat”. Atacul cibernetic

trebuie să aibă o anvergură deosebită și să producă pagube grave pentru a putea fi considerat „atac armat” și a justifica o reacție în legitimă apărare, care, la rândul ei, trebuie să respecte criteriul necesității și pe cel al proporționalității [10]. În condițiile în care atacul cibernetic (care poate presupune accesul ilegal la informația computerizată) corespunde noțiunii de folosire a forței în sensul alin.4 art.2 din Carta ONU, statul atacat nu este victimă în sensul dreptului penal al Republicii Moldova. Într-un asemenea caz, victime pot fi persoanele (fizice sau juridice) care participă la relațiile sociale apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. Statul atacat poate fi considerat victimă numai în sensul dreptului penal internațional.

După această paranteză, consemnăm că infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM sunt biobiectuale, presupunând prezența obiectului juridic principal și a obiectului juridic secundar. Din perspectiva obiectului juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, victimă a acestor infracțiuni este persoana fizică sau persoana juridică care participă la relațiile sociale cu privire la accesul autorizat sau permis la informația computerizată. Urmează să stabilim caracteristicile unor astfel de persoane.

Unii autori nu acordă nicio atenție victimei infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.² În acest mod se poate crea impresia că infracțiunile respective nu au victimă. Opinia controversată, exprimată de către A.-I. Coste, întărește această impresie: „Există infracțiuni fără victimă, infracțiuni care nu au ca subiect pasiv o persoană fizică sau o persoană juridică bine determinată” [11].

Faptul că victima nu este „bine determinată” în norma de incriminare nu înseamnă nici pe departe că infracțiunea prevăzută de acea normă nu are victimă. În opinia lui E.Muradov, „în funcție de modul de circumstanțiere a calității subiectului special în dispoziția incriminatoare, pot fi deosebite următoarele tipuri de infracțiuni economice: 1) infracțiunile economice ai căror subiecți nu au semne speciale; 2) infracțiunile economice ai căror subiecți au semne speciale direct indicate în textul legii penale; 3) infracțiunile economice ai căror subiecți au semne speciale care nu sunt indicate direct în textul legii penale, dar care decurg din acesta” [12]. Făcând o paralelă, se poate afirma că există infracțiuni ai căror subiecți posedă semne speciale care nu sunt indicate direct în textul legii penale, dar care decurg din acesta. Teza dată o demonstrează, de pildă, art.360 „Accesul ilegal la un sistem informatic” din Codul penal al României [13], în care victima infracțiunii nu este descrisă în niciun fel.

Acțiunea descrisă în art.360 din Codul penal al României este asemănătoare cu acțiunea principală descrisă în art.259 CP RM. Datorită acestui fapt, obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.360 din Codul penal al României are un conținut similar cu cel al obiectului juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. O asemenea similaritate ne poate ajuta la stabilirea caracteristicilor persoanei (fizice sau juridice) care participă la relațiile sociale apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

Părerile doctrinarilor români cu privire la victima infracțiunii prevăzute la art.360 din Codul penal al României sunt divizate. De exemplu, P.Tamas-Erno consideră că orice persoană poate fi victimă a acestei infracțiuni [14]. O altă părere aparține unui grup relativ numeros de autori care consideră că persoana fizică sau juridică, care este deținătoarea legitimă (de drept) a sistemului informatic, evoluează ca victimă a infracțiunii prevăzute la art.360 din Codul penal al României [15-18; 19, p.517]. O viziune întrucâtva diferită este enunțată de către I.Vasiu: „Subiect pasiv al infracțiunii este persoana fizică sau juridică ce are în proprietate sistemele informatice și al cărei drept la integritatea, confidențialitatea și/sau disponibilitatea sistemelor informatice a fost încălcat sau periclitat” [20, p.586]. Nu în ultimul rând, A.-C. Moise prezintă un punct de vedere care se deosebește sub anumite aspecte de cele menționate mai înainte: „Subiect pasiv al infracțiunii de acces ilegal la un sistem informatic este persoana fizică sau juridică care suportă prejudiciul cauzat prin săvârșirea infracțiunii, aceasta fiind, de regulă, deținătorul sistemului informatic accesat fără drept sau o altă persoană fizică sau persoană juridică care este prejudiciată prin accesarea datelor informatice de interes pentru infractor” [21].

Fără doar și poate, toate aceste opinii (mai puțin cea exprimată de P.Tamas-Erno) ne ajută să stabilim caracteristicile persoanei (fizice sau juridice) care participă la relațiile sociale protejate în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. În replică la cele afirmate de către P.Tamas-Erno, nu oricare persoană poate fi titulara valorii sociale apărute împotriva infracțiunii prevăzute la art.360 din Codul penal al României. Sistemul informatic, accesat ilegal în contextul acestei infracțiuni, nu poate aparține oricărei

² A se vedea, de exemplu: SOLTAN, V. Infracțiunile informatice (art.259-261¹ Cod penal). În: *Procuratura Republicii Moldova. Buletin informativ*, 2010, nr.15, p.38-43. Disponibil: <http://procuratura.md/file/BULETIN%20VIRTUAL%2015.pdf> [Accesat: 11.07.2022]

persoane. Așa cum rezultă din majoritatea părerilor doctrinarilor români, pe care le-am consemnat mai sus, victimă a infracțiunii prevăzute la art.360 din Codul penal al României trebuie considerată persoana care deține dreptul la protecția sistemului informatic împotriva accesului ilegal la acesta. Anume acesta trebuie să fie vectorul spre care va fi orientat demersul nostru de stabilire a caracteristicilor persoanei fizice sau ale persoanei juridice care participă la relațiile sociale apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

Desigur, textul dispoziției de la art.259 CP RM nu coincide cu textul dispoziției de la art.360 din Codul penal al României. Ca urmare, detaliile privind caracteristicile acestor persoane urmează a fi identificate în corespundere cu legislația Republicii Moldova. Subliniem că, atunci când spunem „legislația Republicii Moldova”, avem în vedere nu doar art.259 CP RM, ci și normele extrapenale la care face referire acest articol. Or, în Hotărârea nr.25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a reținut: „[...] 63. [...] Existența dispozițiilor de blanșetă în normele penale constituie o expresie a procesului obiectiv de reglementare normativă, fiind o modalitate specială de formulare a reglementărilor juridico-penale. 64. Fără a contesta principiul codificării legii penale, recurgerea la dispozițiile de blanșetă în Codul penal asigură stabilitatea legii penale, astfel încât conținutul acesteia să nu fie direct proporțional cu frecvențele modificării ale actelor normative subsecvente, precum și legătura sistemică cu alte acte normative aplicabile. [...]” [22].

Revenind la analiza noastră, suntem de părere că la caracteristicile victimei infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM se referă implicit, între altele, următorul pasaj din alineatul (1) al acestui articol: „Accesul ilegal la informația computerizată, adică la informația din calculatoare, de pe suportii materiali de informație, din sistemul sau rețeaua informatică, al unei persoane care nu este autorizată în temeiul legii sau al unui contract, depășește limitele autorizării ori nu are permisiunea persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfășoare cercetări științifice sau să efectueze orice altă operațiune într-un sistem informatic”.

Din acest pasaj rezultă în aparență că despre victima infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM trebuie să vorbim doar în ipoteza de acces ilegal la informația computerizată al unei persoane care nu are permisiunea persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfășoare cercetări științifice sau să efectueze orice altă operațiune într-un sistem informatic. Considerăm că, în realitate, despre victima infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM trebuie să vorbim și în ipoteza de acces ilegal la informația computerizată al unei persoane care fie nu este autorizată în temeiul legii sau al unui contract, fie depășește limitele autorizării. Ajungem la această concluzie după ce analizăm anumite norme extrapenale la care face referire art.259 CP RM. În primul rând, interesează prevederea de la alin.(2) art.4 al Legii nr.1069 din 22.06.2000 cu privire la informatică (în continuare – Legea nr.1069/2000): „Persoanele care activează în cadrul sistemelor și rețelelor informatice sunt obligate să asigure protecția datelor” [23]. De asemenea, conform pct.7) alin.(1) art.11 al Legii nr.982 din 11.05.2000 privind accesul la informație (în continuare – Legea nr.982/2000), „furnizorul de informații, în conformitate cu competențele care îi revin, este obligat [...] să asigure protejarea informațiilor ce se află la dispoziția sa de accesul, distrugerea sau modificarea nesancționate” [24]. Așadar – indiferent dacă accesul la informația computerizată necesită autorizare în temeiul legii sau al unui contract ori permisiune – obligația de a asigura protecția acelei informații computerizate îi incumbă persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfășoare cercetări științifice sau să efectueze orice altă operațiune într-un sistem informatic. Respectiv, titularul dreptului corelativ acestei obligații, în cazul în care se accesează ilegal informațiile care îi aparțin, are calitatea de victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. Ne referim la persoana care are dreptul la protecția informației computerizate împotriva accesului neautorizat sau nepermis la aceasta.

În alt context, G.Zlati exclude posibilitatea prezenței victimei secundare (subiectului pasiv secundar) în cazul infracțiunii prevăzute la art.360 CP RM [25, p.160]. Totodată, acest autor menționează: „Subiecții pasivi secundari sunt identificați fie în cazul infracțiunilor complexe, fie în cazul infracțiunilor pluriofensive, unde se poate realiza o ierarhizare a valorilor sociale protejate prin textul de incriminare” [25, p.160]. Amintim cu această ocazie că infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM sunt biobiectuale. Din perspectiva obiectului juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, victimă a acestor infracțiuni este persoana

fizică sau persoana juridică care participă la relațiile sociale cu privire la integritatea, autenticitatea, disponibilitatea sau ireproductibilitatea informației computerizate ori funcționalitatea calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, apărute împotriva cauzării de: 1) daune în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1)); 2) daune în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit.h) alin.(2)).

În doctrina penală autohtonă găsim opinii variate cu privire la participantul la asemenea relații sociale.

Astfel, fără a preciza dacă se referă la victima infracțiunii sau nu, A.Barbăneagră și Gh.Alecu menționează: „Proprietar al resurselor și sistemelor informaționale, al tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora se consideră persoana fizică, persoana juridică sau statul care exercită integral dreptul la posesiune, folosință și dispoziție asupra resurselor și sistemelor informaționale, tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora (a se vedea art.3 al Legii cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat)” [26, p.434; 27, p.567]. Referitor la victima infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, o părere similară a fost exprimată de către V.Stati [28, p.496; 29], L.Gîrla și Iu.Tabarcea [30, p.15].

Asemenea păreri corespund doar în parte cu interpretarea art.259 CP RM în coroborare cu art.3 al Legii nr.467 din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat [31] (în continuare – Legea nr.467/2003). Astfel, în acest articol sunt definite noțiunile „posesor de resurse și sisteme informaționale, de tehnologii și mijloace de asigurare a acestora” și „proprietar al resurselor și sistemelor informaționale, al tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora”. Prima dintre aceste noțiuni este definită în modul următor: „posesor de resurse și sisteme informaționale, de tehnologii și mijloace de asigurare a acestora – persoana fizică, persoana juridică sau statul, având drept de posesiune și folosință asupra resurselor și sistemelor informaționale, tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora, în condițiile stabilite de titularul drepturilor respective”. Cea de-a doua dintre aceste noțiuni este definită astfel: „proprietar al resurselor și sistemelor informaționale, al tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora – persoana fizică, persoana juridică sau statul care exercită integral dreptul de posesiune, folosință și dispoziție asupra resurselor și sistemelor informaționale, tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora”. În cazul ambelor noțiuni este important să înțelegem ce înseamnă „resurse și sisteme informaționale, tehnologii și mijloace de asigurare a acestora”.

În art.3 al Legii nr.467/2003 pot fi identificate următoarele trei definiții: „resursă informațională – totalitatea de informații documentate în sistemele informaționale automatizate, organizată în conformitate cu cerințele stabilite și cu legislația în vigoare”; „sistem informațional – totalitatea de resurse și tehnologii informaționale interdependente, de metode și de personal, destinată păstrării, prelucrării și furnizării de informație”; „tehnologie informațională – totalitatea de metode, procedee și mijloace de prelucrare și transmitere a informației și regulile de aplicare a acesteia”. În acest articol lipsește definiția noțiunii „mijloace de asigurare a resurselor informaționale, a sistemelor informaționale sau a tehnologiilor informaționale”. Totuși, nu aceste noțiuni sunt utilizate în art.259 CP RM. În acest articol se menționează despre „distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice”. Doar noțiunea „resursă informațională” în accepțiunea art.3 al Legii nr.467/2003 este parțial relevantă, întrucât se intersectează cu noțiunea „informație (distrusă, deteriorată, modificată, blocată sau copiată)” din art.259 CP RM.

După această clarificare vom continua demersul nostru investigativ. Astfel, conform alin.(2) art.7 al Legii nr.467/2003, „subiecți ai raporturilor juridice în domeniul creării, administrării, mentenanței, dezvoltării și utilizării sistemelor informaționale de stat sunt: a) proprietarul sistemului informațional; b) posesorul sistemului informațional; c) deținătorul sistemului informațional; d) administratorul tehnic al sistemului informațional; e) utilizatorii sistemului informațional”. Noțiunea de proprietar al sistemelor informaționale de stat este definită în art.7¹ din aceeași lege. Potrivit alin.(1) art.30 al Legii nr.1069/2000, „dreptul de proprietate asupra produsului informatic îl obțin: a) creatorul – în urma creării produsului informatic cu forțe proprii și pe cont propriu; b) persoana care a făcut comandă de creare a produsului informatic și a finanțat toate lucrările aferente creării acestuia – în baza contractului încheiat cu creatorul produsului informatic; c) persoana juridică sau fizică ce intenționează să folosească programul sau baza de date – în baza contractului încheiat cu proprietarul produsului informatic; d) moștenitorii și alți succesori de drepturi ai proprietarului – conform legislației” [23]. Noțiunile „posesorii sistemelor informaționale de stat”, „deținătorii sistemelor informaționale de stat” și „administratorii tehnici ai sistemelor informaționale de stat” sunt definite în art.7^{2-7⁴} ale Legii nr.467/2003.

Toate aceste definiții pot facilita într-o măsură redusă stabilirea caracteristicilor victimei infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, întrucât nu noțiunile „sistem informațional” și „produs informatic” sunt utilizate

în acest articol. Reiterăm că în art.259 CP RM se menționează despre „distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice”. În consecință, interesează nu caracteristicile persoanei care deține dreptul la protecția sistemului informațional sau a produsului informatic împotriva distrugerii, deteriorării, modificării, blocării, copierii sau dereglării funcționării, ci caracteristicile persoanei care deține dreptul la protecția informațiilor computerizate, a calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice împotriva distrugerii, deteriorării, modificării, blocării, copierii sau dereglării funcționării.

În acest context, menționăm că, în comparație cu prevederile Legii nr.467/2003, mai relevante sunt unele prevederi ale Legii nr.1069/2000. Astfel, alin.(2) art.3 al acestei legi prevede: „Sistemele și rețelele informatice, precum și resursele informaționale pot aparține persoanelor juridice și fizice cu titlu de proprietate privată sau publică” [23]. Conform alin.(1) art.16 al aceleiași legi, „orice persoană este în drept să dețină date, programe și echipamente, precum și să prelucreze date și programe, cu obținerea unor produse informatice pentru uz propriu, dacă aceasta nu contravine prevederilor prezentei legi”. De asemenea, prezintă interes art.29 din aceeași lege: „(1) Obiecte ale dreptului de proprietate în domeniul informaticii pot fi: a) resursele informaționale și datele, cum ar fi: băncile de date, bazele de date, fișierele textuale, grafice și audiovizuale, precum și părți de sine stătătoare ale acestora; b) sistemele informatice. (2) Subiecte ale dreptului de proprietate în domeniul informaticii pot fi statul – prin autoritățile administrației publice, precum și persoanele juridice și fizice”. Din analiza acestor norme rezultă că persoanele fizice și persoanele juridice pot fi proprietari sau altfel de posesori / deținători ai informațiilor computerizate, ai calculatorului, ai sistemului informatic sau ai rețelei informatice.

În concordanță cu dispozițiile Legii nr.1069/2000, reproduse mai sus, S.Brînza, V.Stati și Iu.Diaconu afirmă că victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM este „proprietarul sau alt posesor al informației computerizate, al calculatorului, al sistemului informatic sau al rețelei informatice accesate ilegal” [32, p.263; 33, p.703; 34, p.350]. În privința victimei aceluiași infracțiuni, L.Dumneanu și D.Gurev au o poziție care se deosebește printr-un singur detaliu: „proprietarul sau *deținătorul* (evid. ns.) informației computerizate, calculatorului, sistemului informatic sau al rețelei informatice accesate ilegal” [35, p.92]. În continuare, este necesar să analizăm care dintre sintagmele – „alt posesor al informației computerizate, al calculatorului, al sistemului informatic sau al rețelei informatice accesate ilegal” (utilizată de către S.Brînza, V.Stati și Iu.Diaconu) și „deținătorul informației computerizate, calculatorului, sistemului informatic sau al rețelei informatice accesate ilegal” (folosită de către L.Dumneanu și D.Gurev) – este mai potrivită pentru a caracteriza victima infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

Noțiunea de deținător este folosită, de exemplu, în art.4 din Codul funciar: „Prin deținători de terenuri se înțeleg titularii dreptului de proprietate, de posesiune, de beneficiere funciară” [36]. Referitor la noțiunea de deținător utilizată într-un context similar în legislația română, R.N. Popescu susține: „Noțiunea „deținător” este [...] definită prin art.3 din Legea nr.18/1991 (se are în vedere Legea României nr.18 din 19.02.1991 a fondului funciar – *n.a.*): „În sensul prezentei legi, prin deținători de terenuri se înțelege titularii dreptului de proprietate, ai altor drepturi reale asupra acestora sau cei care, potrivit legii civile, au calitatea de posesori ori deținători precari” [37]. După cum se poate observa, definiția noțiunii de deținător este extrem de largă, acoperind practic toate ipotezele care pot apărea în practică. [...] Cu alte cuvinte, în sensul Legii nr.18/1991, *deținător este cel care stăpânește bunul, indiferent cu ce titlu (ex.: proprietate, moștenire, închiriere etc.)* (evid. ns.)” [38].

Mai multă claritate noțiunii de deținător aduce punctul de vedere exprimat de către I.R. Urs: „Alături de posesie și proprietate ca modalități de stăpânire a unui bun, art.918 din noul Cod civil, printr-o formulare negativă, este reglementată a treia modalitate de stăpânire a unui bun, anume detenția precară. Actualul legiuitor, pentru a evita confuziile din Codul civil încă în vigoare, precizează în art.918 expres „cazurile care nu constituie posesie”, evidențiind astfel că precaritatea nu este un viciu al posesiei, ci o situație juridică distinctă cu regim juridic special având „efectele recunoscute posesiei în cazurile și limitele prevăzute de lege”. Așadar, nu constituie posesie stăpânirea unui bun de către un detentor precar, precum: a) locatarul, comodatul, depozitarul, creditorul gajist; b) titularul dreptului de suprafață, uzufruct, uz, abitație sau servitute, față de nuda proprietate; c) fiecare coproprietar, în proporție cu cotele-părți ce revin celorlalți coproprietari; d) orice altă persoană care, deținând temporar un bun al altuia, este obligată să îl restituie sau care îl stăpânește cu îngăduința acestuia” [39]. Același autor evocă: „Detenția precară și posesia sunt două situații juridice diferite și

ca urmare detentorul precar se deosebește de posesor. Deși îi apropie până la confuzie un element comun, respectiv stăpânirea materială, fizică a bunului (*corpus*), ceea ce îi așează în categorii juridice distincte este elementul psihologic al stăpânirii materiale – *animus*. Detentorul precar deține bunul pentru altul căruia îi recunoaște dreptul asupra bunului, iar, după cum am aflat mai sus, posesorul îl stăpânește prin putere proprie, pentru sine. După cum observăm, detentorii precari dețin bunul fie ca titulari ai unor drepturi de creanță, fie ca titulari ai unor drepturi reale, fie ca simpli deținători prin bunăvoința proprietarului” [39].

Însă, în Codul civil al Republicii Moldova [40] nu sunt folosite noțiunile „detentor precar” și „detenție precară”. În acest sens, I.Selevestru argumentează: „Nu considerăm necesară utilizarea sintagmei „detentor precar” în raport cu victima infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM. Or, în corespundere cu alin.(6) art.335 din Codul civil, „posesiunea este precară când nu se exercită sub nume de proprietar” (în varianta în vigoare a Codului civil al Republicii Moldova, această prevedere se află la alin.(6) art.532 – *n.a.*). Așadar, indiferent dacă posesiunea este exercitată în nume propriu sau în numele unei alte persoane, ea rămâne a fi posesiune și nu se transformă în detenție. Codului civil al Republicii Moldova nu-i este cunoscută expresia „detenție precară”. Aceasta este folosită în Codul civil român din 17.07.2009” [8].

În concluzie, din perspectiva Codului civil al Republicii Moldova, sintagma „alt posesor al informației computerizate, al calculatorului, al sistemului informatic sau al rețelei informatice accesate ilegal” (utilizată de către S.Brînza, V.Stati și Iu.Diaconu) este mai potrivită decât sintagma „deținătorul informației computerizate, calculatorului, sistemului informatic sau al rețelei informatice accesate ilegal” (folosită de către L.Dumneanu și D.Gurev). Nu trebuie să uităm că posesia (în sensul Codului civil al Republicii Moldova) este o stare de fapt, nu neapărat o stare de drept. Or, conform alin.(1) art.482 din acest cod, „posesiunea se dobândește prin exercitarea voită a stăpânirii de fapt a bunului”.

Așadar, de dreptul la protecția informațiilor computerizate împotriva distrugerii, deteriorării, modificării, blocării sau copierii beneficiază nu doar proprietarul unor astfel de informații, ci și alți posesori ai informațiilor computerizate. În mod similar, de dreptul la protecția calculatorului, a sistemului informatic sau a rețelei informatice împotriva dereglării funcționării beneficiază nu doar proprietarul acestora, ci și alți posesori.

Un alt aspect, la care dorim să ne referim, ține de posibilitatea evoluării utilizatorului informației computerizate în calitate de victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

O astfel de posibilitate este admisă de către V.Stati, L.Gîrla și Iu.Tabarcea [28, p.496; 29; 30, p.15]. În doctrina penală română, o opinie asemănătoare este exprimată de către Z.Sadac [41]. De asemenea, G.Zlati evocă în legătură cu victima (subiectul pasiv) infracțiunii prevăzute la art.360 din Codul penal al României: „Acesta nu se identifică în mod obligatoriu cu proprietarul ori deținătorul sistemului informatic. Așadar, subiectul pasiv poate să fie inclusiv o persoană ce are un drept de utilizare consolidat (chiar limitat) în raport cu acesta” [25, p.160].

Conform art.3 al Legii nr.467/2003, prin „utilizator de informație” se înțelege „persoana fizică sau persoană juridică ce efectuează acțiuni de prezentare, primire, păstrare și alte acțiuni de utilizare a informației documentate în sistem informațional automatizat” [31]. Potrivit art.7⁵ al aceleiași legi, „utilizatori ai sistemelor informaționale de stat sunt persoanele fizice și/sau persoanele juridice de drept public sau privat”.

Este oare posibil ca utilizatorul de informații computerizate să fie altcineva decât proprietarul sau alt posesor al unor asemenea informații? Răspunsul la această întrebare este afirmativ. La o asemenea ipoteză se referă D.S. Azarov: „Infracțiunea poate împiedica exercitarea dreptului unei persoane, care este un utilizator autorizat al anumitor informații ce nu-i aparțin cu titlu de proprietate (bunăoară, persoana a achitat pentru a accesa anumite informații care au fost distruse, blocate, modificate etc.)” [42, p.54]. La o ipoteză asemănătoare se referă G.Zlati: „Victima achită un abonament lunar pentru a putea folosi platforma Netflix” [25, p.160]. În ambele aceste ipoteze, victimă este utilizatorul care nu este nici proprietarul informațiilor computerizate distruse, deteriorate, modificate, blocate sau copiate, nici alt posesor al acestora. Bineînțeles, vorbim despre utilizatorul care beneficiază de dreptul la protecția informațiilor computerizate împotriva distrugerii, deteriorării, modificării, blocării sau copierii.

În altă ordine de idei, facem o precizare în legătură cu persoana (juridică sau fizică) care este vizată în informația computerizată distrusă, deteriorată, modificată, blocată sau copiată. Într-un studiu am afirmat că această persoană are calitatea de victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.³ Considerăm că dacă

³ A se vedea: STRÎMBEANU, A. Victima secundară a infracțiunilor prevăzute la art.259 Cod penal. În: *Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova „Integrare prin cercetare și inovare”* (10-11 noiembrie 2021). Chișinău: CEP USM, 2021, p.6-8. ISBN 978-9975-152-48-8.

persoana vizată în informația computerizată distrusă, deteriorată, modificată, blocată sau copiată nu este nici măcar utilizator al unei astfel de informații, ea nu va putea fi considerată victimă a acestor infracțiuni.

Nu se exclude ca persoana vizată în informația computerizată distrusă, deteriorată, modificată, blocată sau copiată să fie participantă la relațiile sociale apărute de alte articole din Codul penal (altele decât art.259 CP RM). Pentru această ipoteză poate fi valabilă soluția concursului de infracțiuni. Astfel, în afară de art.259 CP RM, poate fi aplicat art.177, 178, 204, 245¹⁰, alin.(1) art.245¹² etc. din Codul penal. În această ipoteză, persoana vizată în informația computerizată distrusă, deteriorată, modificată, blocată sau copiată va fi victimă a infracțiunilor prevăzute la art.177, 178, 204, 245¹⁰, alin.(1) art.245¹² etc. din Codul penal. O astfel de persoană va cumula calitatea de victimă a uneia dintre infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM numai dacă va avea calitatea de participantă la relațiile sociale ocrotite de acest articol (de exemplu, va avea calitatea de utilizator al informației computerizate distruse, deteriorate, modificate, blocate sau copiate).

În alt context, N.A. Rozenfeld menționează: „Noțiunea de posesor de informații computerizate și cea de posesor de sistem informatic pot să nu coincidă” [43, p.55]. Totodată, L.Dumneanu și D.Gurev afirmă: „Nu se exclude identificarea unei sau mai multor victime (cu calități diferite) într-o singură infracțiune” [35, p.92-93]. Suntem de acord cu ambele păreri. Or, infracțiunea are o singură victimă în cazul în care aceeași persoană este atât proprietarul, alt posesor sau utilizatorul informațiilor computerizate accesate ilegal, cât și proprietarul sau alt posesor al informației distruse, deteriorate, modificate, blocate sau copiate, ori al calculatorului, al sistemului informatic sau al rețelei informatice, a căror funcționare a fost dereglată. În alte cazuri, proprietarul, alt posesor sau utilizatorul informațiilor computerizate accesate ilegal poate fi altcineva decât proprietarul sau alt posesor al calculatorului, al sistemului informatic sau al rețelei informatice, a căror funcționare a fost dereglată. Doar în aceste din urmă cazuri putem vorbi despre prezența victimei principale și a victimei secundare.

În aceste din urmă cazuri, intenția unică a făptuitorului cuprinde pluralitatea și varietatea de victime. Deci, nu putem vorbi despre un concurs de infracțiuni, întrucât art.259 CP RM se aplică o singură dată. De aceea, avem rezerve față de următoarea idee promovată de G.Zlati: „În măsura în care este accesată o pluralitate de sisteme informatice, fiecare având un alt titular, se va reține un concurs de infracțiuni” [25, p.157]. Considerăm că această idee contravine spiritului Deciziei Curții Constituționale a României nr.368 din 30.05.2017 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.35 alin.(1) și ale art.39 alin.(1) lit.b) din Codul penal [44], prin care sintagma „și împotriva aceluiași subiect pasiv” din cuprinsul dispoziției de la alin.(1) art.35 din Codul penal al României a fost declarată neconstituțională. Numărul de victime, ca și numărul și/sau varietatea de obiecte materiale, nu reprezintă factori care pot avea un impact asupra unității infracțiunii. Singurul factor relevant este unitatea intenției/rezoluției infracționale.

Concluzii

În dreptul penal al Republicii Moldova, prin „subiect al infracțiunii” se are în vedere doar persoana care comite infracțiunea, nu și persoana asupra căreia se comite infracțiunea.

În condițiile în care atacul cibernetic (care poate presupune accesul ilegal la informația computerizată) corespunde noțiunii de folosire a forței în sensul alin.4 art.2 din Carta ONU, statul atacat nu este victimă în sensul dreptului penal al Republicii Moldova. Într-un asemenea caz, victime pot fi persoanele (fizice sau juridice) care participă la relațiile sociale apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

Din perspectiva obiectului juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, victimă a acestor infracțiuni este persoana fizică sau persoana juridică care participă la relațiile sociale cu privire la accesul autorizat sau permis la informația computerizată. Obligația de a asigura protecția informației computerizate îi incumbă persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfășoare cercetări științifice sau să efectueze orice altă operațiune într-un sistem informatic. Respectiv, titularul dreptului corelativ acestei obligații, în cazul în care se accesează ilegal informațiile care îi aparțin, are calitatea de victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. Ne referim la persoana care are dreptul la protecția informației computerizate împotriva accesului neautorizat sau nepermis la aceasta.

Din perspectiva obiectului juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, victimă a acestor infracțiuni este persoana fizică sau persoana juridică care participă la relațiile sociale cu privire la integritatea, autenticitatea, disponibilitatea sau ireproductibilitatea informației computerizate ori funcționalitatea calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, apărute împotriva cauzării de: 1) daune în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1)); 2) daune în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit.h) alin.(2)). De dreptul la protecția informațiilor computerizate împotriva distrugerii, deteriorării, modi-

ficării, blocării sau copierii beneficiază nu doar proprietarul unor astfel de informații, ci și alți posesori ai informațiilor computerizate. În mod similar, de dreptul la protecția calculatorului, a sistemului informatic sau a rețelei informatice împotriva dereglării funcționării beneficiază nu doar proprietarul acestora, ci și alți posesori.

Despre utilizatorul informației computerizate ca victimă a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM este relevant să vorbim în situația în care acesta nu este nici proprietarul informațiilor computerizate distruse, deteriorate, modificate, blocate sau copiate, nici alt posesor al acestora. Bineînțeles, vorbim despre utilizatorul care beneficiază de dreptul la protecția informațiilor computerizate împotriva distrugerii, deteriorării, modificării, blocării sau copierii. Dacă persoana vizată în informația computerizată distrusă, deteriorată, modificată, blocată sau copiată nu este nici măcar utilizator al unei astfel de informații, ea nu va putea fi considerată victimă a acestor infracțiuni.

Nu putem vorbi despre un concurs al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM în cazul în care intenția unică a făptuitorului cuprinde pluralitatea și varietatea de victime ale acestor infracțiuni.

Referințe:

- UDROIU, M. *Dicționar de drept penal și de procedură penală*. București: C.H. Beck, 2009. 437 p. ISBN 978-973-115-425-1
- BOROI, A., GORUNESCU, M., POPESCU, M. *Dicționar de drept penal*. București: All Beck, 2004. 417 p. ISBN 973-655-425-X
- BERDILO, R. Victima omorului săvârșit în stare de afect. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2021, nr.1, p.33-38. ISSN 1857-2405
- MOSCALCIUC, I. Consumatorul – victima infracțiunilor săvârșite în sfera consumului de produse și servicii. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr.5, p.47-53. ISSN 1811-0770
- PĂDURARU, A. Obiectul material (imaterial), produsul și victima infracțiunilor în domeniul proprietății industriale. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr.2, p.43-49. ISSN 1811-0770
- GIURCĂ, B. Elementele constitutive ale infracțiunii în lumina noului Cod penal. În: *Politica legislativă între reglementare europeană, națională și internațională: noi perspective ale dreptului / Conferința internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale* (București, 24-25 mai 2013). București: Hamangiu, 2013, p.286-296. ISBN 978-606-678-642-3
- GLADCHIL, GH. Obiectul material al infracțiunii și victima infracțiunii. În: *Reabilitarea victimelor infracțiunii: Conferința științifico-practică națională dedicată aniversării a 75 de ani de la fondarea Universității de Stat din Moldova* (Chișinău, 22 octombrie 2021). Chișinău: CEP USM, 2022, p.70-76. ISBN 978-9975-159-02-9
- SELEVESTRU, I. Victima infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2015, nr.3, p.194-199. ISSN 1814-3199
- United Nations Charter*. Disponibil: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> [Accesat: 11.07.2022]
- POPESCU, A.-N. *Atacul cibernetic și principiul interzicerii folosirii forței*. Disponibil: <https://www.universuljuridic.ro/atacul-cibernetic-si-principiul-interzicerii-folosirii-forței/> [Accesat: 11.07.2022]
- COSTE, A.-I. *Subiectul pasiv al infracțiunii și persoana vătămată prin comiterea acesteia. Analiză comparativă a celor două noțiuni din prisma constituirii ca parte civilă în procesul penal*. Disponibil: <https://www.universuljuridic.ro/subiectul-pasiv-al-infracțiunii-si-persoana-vatamata-prin-comiterea-acesteia-analiza-comparativa-a-celor-doua-notiuni-din-prisma-constituirii-ca-parte-civila-in-procesul-penal/> [Accesat: 08.07.2022]
- МУРАДОВ, Э. Признаки специального субъекта как критерий классификации преступлений в сфере экономической деятельности. В: *Уголовное право*, 2003, №4, с.51-52. ISSN 2071-5870
- Codul penal al României din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr.510.
- TAMAS-ERNO, T. Accesarea ilegală a conturilor de Facebook privit din perspectiva dreptului penal. În: *Revista Facultății de Drept Oradea*, 2019, nr.1, p.151-157. ISSN 1582-7585
- DUVAC, C. Accesul ilegal la un sistem informatic în reglementarea noului Cod penal. În: *Revista Română de Dreptul Proprietății Intelectuale*, 2012, nr.1, p.88-109. ISSN 1584-7241
- MANEA, C. Accesul ilegal la un sistem informatic. În: *Pro Lege*, 2009, nr.1, p.40-48. ISSN 1224-2411
- MEDEANU, T., CRĂCIUNESCU, A. Accesul ilegal la un sistem informatic. Elemente constitutive și delimitarea de alte infracțiuni. În: *Sesiunea Științifică cu participare internațională „Uniunea Europeană – spațiu de libertate, securitate și justiție”* (București, 24 noiembrie 2011), Vol.II. Craiova: Sitech, 2012, p.28-37. ISBN 978-606-11-2011-6
- MARIN, C. Accesul, fără drept, la un sistem informatic. În: *Conferință studențească anuală „Nicolae Titulescu”*. Constant 2011 (București, 25-26 martie 2011). București: Pro Universitaria, 2011, p.430-443. ISSN 2246-9214
- PĂVĂLEANU, V. *Drept penal special*. București: Universul Juridic, 2014. 620 p. ISBN 978-606-673-287-1
- BRUTARU, V., DANES, ȘT., DUVAC, C. et al. *Explicațiile noului Cod penal*. Vol.4. Art.257-366 / G.Antoniou, T.Toader (coord.). București: Universul Juridic, 2016. 892 p. ISBN 978-606-673-341-0

21. MOISE, A.-C. Considerations of Criminal Law and Forensic Science regarding the Illegal Access to a Computer System. In: *AGORA International Journal of Juridical Sciences*, 2017, no.2, p.49-57. ISSN 2067-7677
22. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.13-19.
23. Legea nr.1069 din 22.06.2000 cu privire la informatică. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.73-74.
24. Legea nr.982 din 11.05.2000 privind accesul la informație. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.88-90.
25. ZLATI, G. *Tratat de criminalitate informatică*. Vol.I. București: Solomon, 2020. 658 p. ISBN 978-606-8892-62-7
26. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., GURSCHI, C. et al. *Codul penal comentat și adnotat*. Chișinău: Cartier, 2005. 656 p. ISBN 9975-29-338-X
27. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0
28. BRÎNZA, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea specială*. Vol.II. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79324-X
29. STATI, V. Răspunderea penală pentru infracțiunile în domeniul informaticii și telecomunicațiilor. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria „Științe socioumanistice”*, 2005, vol.I, p.387-394. ISSN 1811-2668
30. ГЫРЛЯ, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная*. Том 2. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 592 c. ISBN 978-9975-4158-2-8
31. Legea nr.467 din 21.11.2003 cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr.6-12.
32. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea Specială*. Vol.II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p. ISBN 978-9975-53-034-7
33. POALELUNGI, M., DOLEA, I., VÎZDOAGĂ, T. et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0
34. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol.II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3
35. DUMNEANU, L., GUREV, D. *Infracțiuni în domeniul informatic*: Note de curs. Chișinău: CEP USM. 261 p. ISBN 978-9975-158-29-9
36. Codul funciar al Republicii Moldova din 25.12.1991. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.107.
37. Legea României nr.18 din 19.02.1991 a fondului funciar. În: *Monitorul Oficial al României*, 1991, nr.31.
38. POPESCU, R.N. *Legea nr.87/2020 „Mi se aplică”? Persoanele îndreptățite la constituirea dreptului de proprietate asupra terenului*. Disponibil: <https://www.juridice.ro/758030/legea-nr-87-2020-mi-se-aplica-persoanele-indreptatite-la-constituirea-dreptului-de-proprietate-asupra-terenului.html> [Accesat: 11.07.2022]
39. URS, I.R. Considerații asupra reglementării posesiei și detenției precare în noul Cod civil român. În: *Analele Universității Titu Maiorescu. Drept, Serie Nouă*, 2008, p.9-19. ISSN 1584-4781
40. Codul civil al Republicii Moldova din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86.
41. SADÂC, Z. Theoretical and Practical Considerations regarding the Illegal Access to a Computer System in the Romanian Criminal Law. In: *Technium Social Sciences Journal*, 2021, no.26, p.944-949. ISSN 2668-7798
42. АЗАПОВ, Д.С. *Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження)*. Київ: Атіка, 2007. 304 с. ISBN 966-326-230-3
43. РОЗЕНФЕЛЬД, Н.А. *Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж*: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2003. 222 с.
44. Decizia Curții Constituționale a României nr.368 din 30.05.2017 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.35 alin.(1) și ale art.39 alin.(1) lit.b) din Codul penal. În: *Monitorul Oficial al României*, 2017, nr.566.

Date despre autori:

Mihaela BOTNARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: mihaelabotnarenco@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3243-4834

Alexandru STRÎMBEANU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: avocatstrimbeanu@yahoo.ro

ORCID: 0000-0002-7746-6541

Prezentat la 04.08.2022